

“ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง”

○ ความนำ: แนวพระราชดำริ “เศรษฐกิจพอเพียง”

“...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐานคือ ความพอมี พอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอสมควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างเสริมและฐานะเศรษฐกิจขั้นสูงโดยลำดับต่อไป...”

พระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2517

“คนอื่นจะว่าอย่างไรก็ช่างเขา จะว่าเมืองไทยล้าสมัย ว่าเมืองไทยเชย ว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งที่มีสมัยใหม่ แต่ ‘เราอยู่พอมีพอกิน’ และขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทย พออยู่พอกิน มีความสงบ และทำงาน ตั้งจิตอธิษฐาน ตั้งปณิธาน ในทางนี้ที่จะให้เมืองไทยอยู่แบบพออยู่พอกิน ไม่ใช่จะรุ่งเรืองอย่างยอด แต่ว่ามีความพออยู่พอกิน มีความสงบ เปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ ถ้าเรารักษาความพออยู่พอกินนี้ได้ เราก็จะยอดยิ่งยวดได้...”

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา
ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต
วันพุธที่ 4 ธันวาคม 2517

จากพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ได้พระราชทานนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 เป็นต้นมา จะพบว่า พระองค์ทรงให้ความสำคัญถึงแนวทางการพัฒนาอย่างเป็นขั้นบันไดบนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง ความพอมีพอกิน พอมีพอใช้ การรู้จักความพอประมาณ การคำนึงถึงความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว และทรงเตือนสติประชาชนคนไทยไม่ให้ประมาท ตระหนักถึงการพัฒนาตามลำดับขั้นตอนที่ถูกต้องตามหลักวิชา ตลอดจนมีคุณธรรมเป็นกรอบในการดำรงชีวิต ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นที่รู้จักกันภายใต้ชื่อว่า “เศรษฐกิจพอเพียง”

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางปฏิบัติ โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล และสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีเพื่อพร้อมรับต่อความเสี่ยงบนพื้นฐานของความรอบรู้ ความรอบคอบ ระมัดระวัง และคุณธรรม การใช้ความรู้อย่างถูกหลักวิชาการ ควนคู่ไปกับการกระทำที่ไม่เบียดเบียนกัน การแบ่งปัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความร่วมมือปรองดองกันในสังคม จะสร้างสายใยเชื่อมโยงคนในภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคมเข้าด้วยกัน สร้างสรรค์พลังในทางบวก นำไปสู่ความสามัคคี การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน และการพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์

ตัวอย่างภาคปฏิบัติที่รู้จักกันแพร่หลายอย่างหนึ่งของหลักเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ เกษตรทฤษฎีใหม่ ที่ส่งเสริมการพัฒนาภาคเกษตรอย่างเป็นขั้นตอน โดยเริ่มต้นจากการสร้างความมั่นคงในระดับครัวเรือน เกษตรให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ในระดับหนึ่งก่อน โดยต้องไม่เบียดเบียนผู้อื่น แล้วก้าวเข้าสู่การรวมตัวกัน ทำกิจกรรมต่าง ๆ ในรูปกลุ่ม ชุมชน หรือเครือข่ายวิสาหกิจ เพื่อร่วมมือกันสร้างสรรค์ และป้องกันผลกระทบ ทางลบจากภายนอก สร้างความเข้มแข็งของชุมชน และท้ายสุดเป็นการสร้างความเชื่อมโยงกับธุรกิจขนาดใหญ่ ภาครัฐ หรือองค์กรต่าง ๆ นอกกลุ่ม เพื่อขยายขอบเขตความร่วมมือในรูปแบบต่าง ๆ ไปสู่ระดับประเทศ

○ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

จากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าวข้างต้นนั้น พระองค์มิได้มีพระราชดำริเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังทรงนำแนวคิดดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินงาน ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยพระองค์ได้พระราชทานพระราชดำรัสเกี่ยวกับ วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ความตอนหนึ่งว่า

“...วัตถุประสงค์ของการตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนา ก็คือ การพัฒนาที่ทำกินของราษฎรให้มีความอุดมสมบูรณ์ขึ้น โดยการพัฒนาที่ดิน พัฒนาแหล่งน้ำ ตลอดจนฟื้นฟูป่า และใช้หลักวิชาการ เกษตรในการวางแผนการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ โดยใช้เงินบริจาคจากผู้มีจิตศรัทธาเป็นทุนในการพัฒนา ซึ่งศูนย์ศึกษาการพัฒนาจะเป็นฟาร์มตัวอย่างที่เกษตรกรทั่วไป และเจ้าหน้าที่ฝ่ายพัฒนาสามารถมาเยี่ยมชม ชมการสาธิตเกี่ยวกับการเกษตรกรรม เพื่อเป็นการศึกษาหาความรู้ นอกจากนั้นยังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการพัฒนาพื้นที่รอบ ๆ บริเวณโครงการให้มีความเจริญขึ้น เมื่อราษฎรเริ่มมีสภาพความเป็นอยู่ดีขึ้น ก็อาจพิจารณาจัดตั้งโรงสีข้าวสำหรับหมู่บ้านแต่ละกลุ่ม ตลอดจนจัดตั้งธนาคารข้าวของแต่ละหมู่บ้าน เพื่อฝึกให้รู้จัก ‘พึ่งตนเอง’ ได้ในที่สุด...”

พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมุ่งหวังให้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ เป็น “ต้นแบบของความสำเร็จ” ให้แก่เกษตรกรและผู้สนใจทั่วไปได้มีความรู้และช่วยเหลือตนเองได้อย่างยั่งยืน ดังนี้

1. เป็นสถานที่ทำการศึกษาค้นคว้า ทดลอง วิจัย เพื่อแสวงหาแนวทางและวิธีการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน ทำหน้าที่เสมือน “ต้นแบบ” ของความสำเร็จที่จะเป็นแนวทางและตัวอย่างของผลสำเร็จให้แก่พื้นที่อื่น ๆ ต่อไป
2. เป็นสถานที่สำหรับแลกเปลี่ยนสื่อสารระหว่างนักวิชาการ นักปฏิบัติ และประชาชน การศึกษาค้นคว้า ทดลอง วิจัยต่าง ๆ ที่ได้รับผลสำเร็จแล้ว ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ จะเป็นแหล่งผสมผสานทางวิชาการ และการปฏิบัติเพื่อนำความรู้สู่ราษฎร รวมทั้งเป็นแหล่งศึกษาทดลองของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน และเป็นแหล่งแลกเปลี่ยน ถ่ายทอดประสบการณ์ และแนวทางแก้ไขปัญหาระหว่าง 3 กลุ่ม คือ นักวิชาการ เจ้าหน้าที่ซึ่งทำหน้าที่พัฒนาส่งเสริม และราษฎร

3. เป็นต้นแบบของการพัฒนาแบบผสมผสาน ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ แต่ละแห่งจะเป็นแบบจำลอง และตัวอย่างของการพัฒนาในพื้นที่ลักษณะหนึ่ง ๆ ซึ่งสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ โดยพยายามใช้ความรู้ให้มากที่สุด แต่ละสาขาจะเป็นประโยชน์เกื้อหนุนกับการพัฒนาสาขาอื่น ๆ เป็นการผสมผสานกันทั้งด้านความรู้ การดำเนินงาน และการบริหารอย่างเป็นระบบ

4. เป็นศูนย์กลางในการประสานงานระหว่างส่วนราชการ เป็นการประสานงาน ประสานแผน และการจัดการระหว่างกรม กอง และส่วนราชการ ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

5. เป็นศูนย์บริการแบบเบ็ดเสร็จ เป็นศูนย์รวมของการศึกษาทดลอง และสาธิตที่ได้รับผลสำเร็จ ทั้งด้านการเพาะปลูก แหล่งน้ำ ปศุสัตว์ ประมง ตลอดจนการพัฒนาในด้านสังคม ศิลปอาชีพ ในลักษณะของ “พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต” เพื่อให้ผู้สนใจได้เข้าไปศึกษาดูงานได้อย่างสะดวกรวดเร็ว อันจะนำไปสู่ประสิทธิภาพในการพัฒนาอย่างสมบูรณ์ที่สุด

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ มีอยู่ 6 แห่ง ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ แต่ละศูนย์ฯ จะมีสภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นตัวแทนของแต่ละภูมิภาค ซึ่งมีสภาพปัญหาที่แตกต่างกัน โดยทำการศึกษาวิจัย และหาแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมกับพื้นที่นั้น ๆ เพื่อพัฒนาพื้นที่แห่งนั้นให้มีสภาพสมบูรณ์ สามารถทำการเกษตรได้ เมื่อผลการศึกษาวิจัยได้รับผลสำเร็จแล้ว ศูนย์ฯ จะทำการขยายผลไปยังหมู่บ้านที่ตั้งอยู่รอบศูนย์ฯ ที่เรียกว่า “หมู่บ้านรอบศูนย์ฯ” เป็นหมู่บ้านเป้าหมายอันดับแรกโดยการส่งเสริมในทุก ๆ ด้าน อาทิ การเพาะปลูก การขยายพันธุ์พืช การเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น เมื่อส่งเสริมให้กับหมู่บ้านรอบศูนย์ฯ จนได้รับผลขั้นหนึ่งแล้วก็จะขยายผลไปยังเกษตรกรในพื้นที่แห่งอื่นต่อไป

นอกจากนี้ ศูนย์ฯ ยังได้ขยายผลการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพไปสู่พื้นที่แห่งอื่นในลักษณะของ “ศูนย์สาขา” เพื่อทำการศึกษาเป็นการเฉพาะเรื่องในพื้นที่นั้น โดยมีวัตถุประสงค์หลักในการจัดตั้งศูนย์สาขา เช่นเดียวกับศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั่นเอง

○ ผลสำเร็จของการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริทั้ง 6 ศูนย์

1. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอนมสารคาม จังหวัด ฉะเชิงเทรา

ประวัติย่อ

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ นับเป็นศูนย์ฯ แห่งแรกที่ก่อตั้งขึ้น โดยสภาพปัญหาสำคัญที่พบในพื้นที่คือ ปัญหาสภาพที่ดินซึ่งขาดความอุดมสมบูรณ์ มีการชะล้างพังทลายของดิน ประกอบกับพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินทราย ทำให้สามารถรองรับน้ำได้เพียง 30 มิลลิเมตร เมื่อได้มีการสำรวจสภาพปัญหาของพื้นที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานข้อเท็จจริงแก่เจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง ณ ศาลาดุสิดาลัย เมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2531 ความตอนหนึ่งว่า

“...อันแรกก็ได้ให้กรมชลประทานได้สร้างเป็นอ่างเก็บน้ำ ซึ่งดู ๆ ไปแล้วก็แปลกเพราะว่า อ่างเก็บน้ำนั้นเท่ากับกินที่ของที่ได้มาเกือบทั้งหมด จะเหลือเพียงไม่กี่ไร่ที่จะใช้สำหรับการเพาะปลูก โดยใช้น้ำชลประทาน ก็เริ่มต้นอย่างนั้นคือ ไม่ถือว่าผิดหลักวิชา ความจริงก็ผิดหลักวิชา มีที่เท่าไร ก็มาใช้ ส่วนใหญ่เป็นอ่างเก็บน้ำแล้วก็มาใช้ประโยชน์สำหรับการเพาะปลูกเพียงไม่กี่ไร่ แต่ถือว่า ทำเป็นตัวอย่าง แล้วผลประโยชน์ที่จะได้ก็ไม่ใช้เฉพาะในที่ของเรา เป็นในที่ที่ลงไปข้างล่าง คงได้รับ ประโยชน์สำหรับสถานที่ก่อสร้างนั้น...”

โครงการ/กิจกรรมสำคัญที่ดำเนินการ

ในการดำเนินงานของศูนย์ฯ ได้มีหน่วยงานต่าง ๆ รับผิดชอบร่วมกัน อาทิ กรมชลประทาน กรมป่าไม้ กรมประมง กรมปศุสัตว์ กรมพัฒนาที่ดิน กรมวิชาการเกษตร เป็นต้น โดยมีการดำเนินงานที่สำคัญ เช่น พื้นที่พืชรพากรป่าไม้ การฟื้นฟูปืชรพากรแหล่งน้ำ โดยมีการพัฒนาแหล่งน้ำด้วยการสร้างอ่างเก็บน้ำตาม พระราชดำริทั้งสิ้น 9 แห่ง มีการฟื้นฟูปืชรพากรดิน โดยมีการสำรวจการใช้ที่ดิน การวางระบบอนุรักษ์ ดินและน้ำเพื่อป้องกันการชะล้างพังทลายของหน้าดิน จัดระบบการอนุรักษ์ดินและน้ำด้วยการทำคันดินและ แนวการไ้หญ้าแฝก และส่งเสริมการทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอกและปุ๋ยพืชสด และให้ความรู้ในการพัฒนาที่ดิน โดยการจัดการฝึกอบรมเกษตรกรในหมู่บ้านรอบศูนย์ฯ ตลอดจนจัดให้มีโครงการบริหารจัดการที่ดินเพื่อ การเกษตร “ทฤษฎีใหม่” เพื่อให้เกษตรกรเรียนรู้การทำเกษตรแบบผสมผสาน และจะทำให้ราษฎรมีรายได้ ตลอดทั้งปี

ปัจจุบันมีหมู่บ้านรอบศูนย์ฯ จำนวน 15 หมู่บ้าน ในเขตตำบลเขาหินซ้อน และตำบลเกาะขนุน มี เนื้อที่ 113,214 ไร่ และมีศูนย์สาขาอีก 2 แห่ง ประกอบด้วย

1) โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณเขาชะงอกอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดนครนายก มีเนื้อที่ 23,157 ไร่ เป็นโครงการพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ โดยการทำแปลงนาสาธิต และทำเกษตรผสมผสานเพื่อสาธิต ให้แก่เกษตรกรและผู้สนใจทั่วไปได้นำไปเป็นแบบอย่าง

2) โครงการพัฒนาส่วนพระองค์ อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี มีเนื้อที่ 145 ไร่ ดำเนิน กิจกรรมทางการเกษตร เช่น ทำนา ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ เป็นต้น

2. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอมือง จังหวัดสกลนคร

ประวัติย่อ

เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน 2525 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้ หม่อมเจ้าจักรพันธ์เพ็ญศิริ จักรพันธ์ องคมนตรี และอธิบดีกรมชลประทาน พร้อมด้วยนายเล็ก จินดาสงวน เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ กรมราชองครักษ์ สวนจิตรลดา โดยได้พระราชทานพระราชดำริให้กรมชลประทาน พิจารณาวางโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ โดยทางศูนย์ฯ ได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2527 มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาทดลองงานพัฒนาการเกษตรต่าง ๆ ตามความเหมาะสม สำหรับเป็นตัวอย่าง ให้ราษฎรนำไปใช้ปฏิบัติต่อไป และเมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2526 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระ

ราชดำเนินทอดพระเนตรพื้นที่ที่จะจัดตั้งเป็นศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ บริเวณบ้านนาหนักคำ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ได้พระราชทานพระราชดำริเกี่ยวกับแนวทางดำเนินงานของศูนย์ฯ ความตอนหนึ่งว่า

“...โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ ควรครอบคลุมถึงการพัฒนาป่าไม้บริเวณต้นน้ำ ห้วยตาดไฮใหญ่ และบริเวณต้นน้ำของอ่างเก็บน้ำภูไม้รวกด้วย โดยให้พิจารณาเป็นพื้นที่พัฒนาป่าไม้ ในเขตปริมาณชลของศูนย์ฯ พื้นที่ประมาณ 7,500 ไร่ และควรพิจารณาจัดตั้งหมู่บ้านป่าไม้ขึ้น ที่ต้นน้ำ ห้วยตาดไฮใหญ่ บริเวณถนนสายกาฬสินธุ์-สกลนคร ประมาณ 10 ครอบครัว ๆ ละประมาณ 100 ไร่ เพื่อให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการพัฒนาป่าไม้ในพื้นที่ดังกล่าว...”

โครงการ/กิจกรรมสำคัญที่ดำเนินงาน

ทางศูนย์ฯ ให้ความสำคัญด้านการศึกษาที่เหมาะสมกับสภาพข้อเท็จจริงของท้องถิ่นและเน้นงานขยายผลให้สามารถนำผลการศึกษาทดลองต่าง ๆ ไปใช้ปฏิบัติในพื้นที่ของราษฎรได้อย่างทั่วถึง โดยกำหนดกิจกรรมพัฒนาเป็น 3 ลักษณะคือ งานศึกษา ทดลองและวิจัย งานขยายผลการศึกษาและงานบริหารและการพัฒนาด้านอื่น ๆ

ในส่วนของงานขยายผลการศึกษา ได้มีงานสำคัญงานหนึ่งที่น่า “รูปแบบทฤษฎีใหม่” ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยให้เกษตรกรที่เป็นเจ้าของที่ดินทำกินที่มีพื้นที่ไม่มากนักได้ผลิตข้าวบริโภคได้เพียงพอต่อการเลี้ยงครอบครัว และมีน้ำสำรองไว้ใช้ในหน้าแล้ง โดยแต่ละปีจะดำเนินการขุดสระน้ำให้ราษฎรที่ต้องการเพื่อใช้ประโยชน์ในการประกอบอาชีพ

ปัจจุบันมีการกระจายการขยายผลของศูนย์ฯ สู่พื้นที่อื่น ๆ ของภาคให้เพิ่มมากขึ้น โดยจัดตั้งเป็นศูนย์สาขา 3 แห่ง คือ

1) โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยบางทรายตอนบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร ดำเนินการลักษณะการพัฒนาพื้นที่แบบเบ็ดเสร็จทั้งในด้านการเกษตร การอนุรักษ์ป่าไม้ การพัฒนาแหล่งน้ำและศิลปอาชีพ

2) โครงการพัฒนาลุ่มน้ำก่ำอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดสกลนคร-นครพนม ดำเนินการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่เพาะปลูกในฤดูฝน และการขาดแคลนน้ำในการทำเกษตร อุปโภค บริโภคในฤดูแล้งให้แก่ราษฎรที่อาศัยอยู่บริเวณสองฝั่งลำน้ำก่ำ

3) โครงการขุดสระกักเก็บน้ำตามทฤษฎีใหม่อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ เพื่อให้เป็นจุดศึกษา ทดลอง และสาธิตให้ราษฎรได้เห็นผลการพัฒนาการเกษตรตามแนวพระราชดำริ

3. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ประวัติย่อ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระราชดำริเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2525 ให้พิจารณาจัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ขึ้น บริเวณป่าขุนแม่กวง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ มีขอบเขตพื้นที่โครงการฯ ประมาณ 8,500 ไร่ โดยมีพระราชประสงค์ให้เป็นศูนย์กลางในการทดลองวิจัย

หารูปแบบการพัฒนาต่าง ๆ ในบริเวณพื้นที่ต้นน้ำที่เหมาะสมและเผยแพร่ให้ราษฎรนำไปปฏิบัติต่อไป โดยพยายามใช้ประโยชน์จากน้ำที่ไหลลงมาจากยอดเขาสูงพื้นที่ตอนล่างให้ได้ประโยชน์สูงสุดโดยการจัดทำฝายต้นน้ำและทำคูน้ำระบบก้างปลา เพื่อรักษาและชะลอความชุ่มชื้นของดินในฤดูแล้ง อันอาจจะนำประโยชน์มาใช้ในการปลูกป่าและเป็นแนวป้องกันไฟป่าเปียก ด้วยน้ำที่ไหลผ่านมาเบื้องล่างก็จะเก็บไว้ในอ่างน้ำเพื่อนำประโยชน์ไปใช้สนับสนุนกิจกรรมการเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์และการประมง สำหรับการปลูกป่าให้พิจารณาปลูกไม้ดั้งเดิมที่มีอยู่แล้วและไม้ชนิดที่จะเป็นประโยชน์ทั้งในการใช้สอย เป็นอาหารและเป็นเชื้อเพลิง โดยการปลูกสร้างเสริมป่าและพัฒนาไม้เดิมที่อยู่สันทเขาเพื่อให้เป็นแม่ไม้ในการโปรยเมล็ดพันธุ์ลงสู่พื้นดินเบื้องล่างก็จะทำให้เกิดสภาพป่าที่หนาทึบและสมบูรณ์ขึ้นได้

ต่อมาเมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2527 ได้พระราชทานพระราชดำริเพิ่มเติม สรุปได้คือ ให้ทำการศึกษาการพัฒนาป่าไม้พื้นที่ต้นน้ำลำธารให้ได้ผลอย่างสมบูรณ์เป็นหลัก ต้นทางเป็นการศึกษาด้านป่าไม้ ปลายทางเป็นการศึกษาการประมงตามอ่างเก็บน้ำต่าง ๆ ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ราษฎรอย่างแท้จริง ผสมกับการศึกษาด้านเกษตรกรรม ปศุสัตว์และโคนม รวมทั้งด้านเกษตรอุตสาหกรรมเพื่อให้เป็นศูนย์ฯ ที่สมบูรณ์แบบก่อให้เกิดประโยชน์ต่อราษฎรที่จะเข้ามาศึกษากิจกรรมต่าง ๆ ภายในศูนย์ฯแล้วนำไปใช้ปฏิบัติอย่างได้ผลต่อไป

โครงการ/กิจกรรมสำคัญที่ดำเนินการ

การดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ นั้น มีกรมชลประทานเป็นหน่วยงานแกนกลาง ซึ่งเน้นการดำเนินการศึกษาค้นคว้า ทดลองเพื่อหารูปแบบการพัฒนาต่าง ๆ ในบริเวณพื้นที่ต้นน้ำที่เหมาะสมกับพื้นที่บริเวณต้นน้ำลำธารของภาคเหนือและเผยแพร่ให้ราษฎรนำไปปฏิบัติ การพัฒนาพื้นที่ต้นน้ำลำธารโดยใช้ระบบชลประทานเข้าเสริม การปลูกป่า 3 อย่าง 3 วิธี และการใช้ลุ่มน้ำให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการพัฒนาที่สามารถให้เกษตรกรพึ่งตนเองได้โดยไม่ทำลายสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ นอกจากนั้นยังมุ่งทำการศึกษาด้านป่าไม้พื้นที่ต้นน้ำลำธารให้ได้ผลสมบูรณ์ ต้นทางเป็นป่าไม้และปลายทางเป็นการศึกษาการประมงตามอ่างเก็บน้ำต่าง ๆ ผสมกับการศึกษาด้านสหกรณ์ ด้านเกษตรกรรม ด้านปศุสัตว์โคนม ด้านเกษตรอุตสาหกรรมและด้านการตลาด

ปัจจุบันศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ มีหมู่บ้านรอบศูนย์ฯ จำนวน 11 หมู่บ้าน และมีศูนย์สาขาจำนวน 5 แห่ง ประกอบด้วย

- 1) ศูนย์บริการการพัฒนาขยายพันธุ์ไม้ดอกไม้ผลบ้านไร่อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นศูนย์ฯ สาธิตฝึกอบรมและส่งเสริมอาชีพให้แก่ราษฎร
- 2) โครงการพัฒนาเบ็ดเสร็จลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำปิงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน อ.จอมทอง อ.ฮอด จ.เชียงใหม่ เป็นการพัฒนาแหล่งน้ำและต้นน้ำลำธาร
- 3) โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าชุมชนแม่กวางอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ เน้นการบริหารจัดการลุ่มน้ำอย่างเป็นระบบควบคู่กับการจัดหาที่ดินทำกินให้แก่ราษฎร

- 4) โครงการพัฒนาอ้อยตุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัด เชียงใหม่ ส่งเสริมให้คนกับป่าอยู่ร่วมกันได้ สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าไม้
- 5) โครงการพัฒนาพื้นที่ห้วยลานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ เน้นการจัดหาน้ำให้แก่พื้นที่เพาะปลูก และจัดตั้งสถานีป่าไม้และสถานีประมง

4. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี

ประวัติย่อ

เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2526 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้มีพระราชดำรัสเกี่ยวกับพื้นที่ตำบลห้วยทราย สุราษฎร์ธานีว่า “บริเวณพื้นที่แห่งนี้รวมทั้งอาณาเขตบริเวณใกล้เคียงเคยมีความอุดมสมบูรณ์มาก มีน้ำตก และธารน้ำไหลหล่อเลี้ยงพื้นที่ตลอดทั้งปี แต่ปัจจุบันสภาพป่าเสื่อมโทรมมากมีผลทำให้ปริมาณน้ำฝน ลดน้อยลงทุกปี และไม่ตกต้องตามฤดูกาล ซึ่งบ่งบอกถึงแนวโน้มว่าอาณาบริเวณแห่งนี้อาจแห้งแล้ง เป็นทะเลทรายได้ในอนาคต” และได้มีพระราชดำรัสแก่ หม่อมเจ้าจักรพันธ์เพ็ญศิริ จักรพันธ์ องคมนตรี นายสุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการ กปร. นายสุนทร เรืองเล็ก และนายเล็ก จินดาสงวน ความตอนหนึ่งว่า

“...ให้พัฒนาพื้นที่ส่วนหนึ่งเป็นศูนย์ศึกษาการพัฒนาด้านป่าไม้อเนกประสงค์ จัดให้ราษฎร ที่เข้าทำกินอยู่เดิมได้มีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าไม้ ได้ประโยชน์จากป่าไม้และไม่ทำลายป่าไม้ อีกต่อไป มุ่งหมายให้ศึกษารูปแบบการพัฒนาและเกษตรกรรมควบคู่ไปกับการปลูกป่าให้ราษฎร เพาะปลูกพืชชนิดต่าง ๆ ควบคู่ไปด้วย และให้ราษฎรที่เข้าทำกินโดยมิชอบเข้าร่วมพิจารณาดูแล รักษาป่า ประกอบอาชีพโดยใช้ประโยชน์จากป่าไม้ ให้ดำเนินการในลักษณะพิพิธภัณฑสถานชาติที่มี ชีวิต ให้การศึกษาแก่ประชาชนทั่วไปเพื่อจะให้ประชาชนผู้ยากไร้อยู่รอดและธรรมชาติอยู่รอดด้วย...”

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ของพระราชานิเวศน์มฤคทายวัน ตำบลสามพระยา และตำบลชะอำ อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี มีขอบเขตพื้นที่โครงการประมาณ 15,882 ไร่ โดยแบ่งพื้นที่ การพัฒนาเป็น 6 ส่วน (พระราชดำริเมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม 2528) คือ พื้นที่สวนสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พื้นที่บริเวณท้ายอ่างเก็บน้ำเขากระปุก พื้นที่ท้ายอ่างเก็บน้ำห้วยตะแปด พื้นที่ท้ายอ่างเก็บน้ำ ห้วยทราย พื้นที่บริเวณหน้าเขาทอง และพื้นที่ปลูกป่ารอบอ่างเก็บน้ำ มีกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน กรมตำรวจ เป็นหน่วยงานแกนกลางในการดำเนินงาน เน้นการพัฒนาเป็นศูนย์ศึกษาการพัฒนาด้านป่าไม้อเนกประสงค์ จัดให้ราษฎรที่ทำกินอยู่เดิมได้มีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าไม้ มุ่งฟื้นฟูสภาพป่าที่เสื่อมโทรม และสร้างแนวป้องกันไฟป่าโดยใช้ระบบป่าเปียก ศึกษาหาวิธีการให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ สภาพป่าพร้อมกับมีรายได้จากป่าและปลูกชนิดต่าง ๆ ควบคู่กันกันไป

โครงการ/กิจกรรมสำคัญที่ดำเนินการ

1) โครงการสวนสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี มีกรมวิชาการเกษตรเป็นหน่วยงานรับผิดชอบ โครงการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบระบบการปลูกพืชต่าง ๆ ที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เพื่อเป็นตัวอย่างแก่เกษตรกรและหน่วยงานต่าง ๆ ที่มาศึกษาดูงาน มีกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่

- เกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นการจัดแบ่งพื้นที่ให้เหมาะสมเป็นส่วน ๆ คือแหล่งน้ำ ไม้ผลพืชไร่นาข้าว ที่อยู่อาศัย (30:30:30:10)
- ระบบการปลูกพืชโดยมีไม้ผลเป็นหลัก เป็นการปลูกพืชที่มีอายุลดหลั่นกันไป โดยมีไม้ผลเป็นหลักและมีพืชไร่เป็นไม้รอง
- รูปแบบการทำฟาร์มผสมผสาน เป็นรูปแบบการปลูกพืชร่วมกับการเลี้ยงสัตว์ และเลี้ยงปลา
- เกษตรธรรมชาติ เป็นการทำการเกษตรที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ เช่น ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก ปุ๋ยพืชสด การปลูกพืชตระกูลถั่วเพื่อปรับปรุงดิน การใช้หญ้าแฝกช่วยป้องกันการพังทลายของหน้าดิน การใช้พืชในการป้องกันแมลงศัตรูพืช เช่น ตะไคร้หอม สารสะเดาใบด
- วนเกษตร คือการใช้ประโยชน์จากป่าทำการเกษตรโดยไม่ต้องตัดต้นไม้ มีทั้งชนิดไม้ยืนต้น ไม้พุ่ม ไม้เลื้อย เช่น จำปี กระดังงาไทย สายน้ำผึ้ง รสสุคนธ์ เป็นต้น
- รวมพันธุ์ไม้หอมเฉลิมพระเกียรติ เป็นการอนุรักษ์พันธุ์ไม้ไทยที่หายาก มีทั้งชนิดไม้ยืนต้น ไม้พุ่ม ไม้เลื้อย เช่น จำปี กระดังงาไทย สายน้ำผึ้ง รสสุคนธ์ เป็นต้น
- การลดการใช้สารเคมี ทดลองใช้สารสะเดาใบด ฉีดพ่นป้องกันแมลงศัตรูพืช
- การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรร่วมกับคณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ทดลองปลูกพืชสมุนไพรร่วมทั้งการแปรรูปสมุนไพรร่วม

2) **สวนป่าชายเลนทูลกระหม่อม** มีกองอำนวยการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ เป็นหน่วยงานรับผิดชอบงานหลักคือ การฟื้นฟูสภาพป่าชายเลนตามแผนการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เมื่อวันที่ 14 สิงหาคม 2543 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้มีพระราชดำริให้จัดหาพื้นที่ที่เหมาะสมเพื่อทำการฟื้นฟูสภาพป่าชายเลน ทำให้ให้ระบบนิเวศรักษาป่าชายเลนกลับคืนมา

3) **โครงการฟื้นฟูที่ดินเสื่อมโทรม** มีกรมพัฒนาที่ดินเป็นหน่วยงานรับผิดชอบ เนื่องจากบริเวณพื้นที่เสื่อมโทรม (Bad Land) บริเวณเขาบ่อชิง มีการชะล้างพังทลายอย่างรุนแรงและมีดินที่แข็งเป็นดาน ให้นำหญ้าแฝกและพันธุ์ไม้ที่สามารถขึ้นได้ในพื้นที่มาปลูก โดยการเจาะหลุมปลูกแล้วเอาดินที่มีอาหารใส่ในหลุมแล้วเพิ่มความชื้นลงไป รวมทั้งพยายามสร้างแหล่งน้ำจากธรรมชาติเพิ่ม เพื่อช่วยรักษาความชุ่มชื้น ทั้งนี้ความชื้นจะช่วยสลายโครงสร้างของดินดานทำให้เกิดการสร้างดินที่อุดมสมบูรณ์ขึ้นใหม่โดยธรรมชาติ

4) **แปลงศึกษาทดลองศักยภาพของหญ้าแฝกในการพัฒนาดินที่แข็งเป็นดาน** มีกองอำนวยการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ เป็นหน่วยงานรับผิดชอบโดยนำหญ้าแฝกมาปลูกเพื่อปรับสภาพดินที่แข็งเป็นดานบริเวณอ่างเก็บน้ำห้วยทรายให้มีคุณสมบัติดีขึ้น สามารถใช้เพาะปลูกได้

5) **งานอนุรักษ์ดินและน้ำ** มีกองอำนวยการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ เป็นหน่วยงานรับผิดชอบ โดยการจัดทำฝายกักเก็บน้ำขนาดเล็ก พร้อมคันดินบังคับน้ำ โดยจัดทำเป็นแถว ขวางความลาดเทของพื้นที่เพื่อกระจายน้ำฝนให้ทั่วพื้นที่เพื่อให้เกิดความชุ่มชื้นในฤดูแล้ง

6) **งานเพาะเลี้ยงและขยายพันธุ์สัตว์ป่า** มีกรมป่าไม้เป็นหน่วยงานรับผิดชอบ โดยการเพาะเลี้ยงขยายพันธุ์สัตว์ป่าชนิดต่าง ๆ โดยเฉพาะเนื้อทราย ซึ่งเป็นสัตว์พื้นเพดั้งเดิมเพื่อปล่อยคืนสู่ธรรมชาติต่อไป

ปัจจุบันมีหมู่บ้านรอบศูนย์ฯ จำนวน 15 หมู่บ้าน และศูนย์สาขาจำนวน 1 แห่ง คือ โครงการศึกษาวิธีการฟื้นฟูดินเสื่อมโทรมอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ดำเนินงานปรับปรุงดินที่เสื่อมโทรมโดยการ “ปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก” และนำหญ้าแฝกมาบำรุงดิน

5. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี ประวัติย่อ

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนฯ ได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2524 โดยเริ่มจากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรหลายครั้งในพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลหรือหมู่เกาะต่าง ๆ ของประเทศไทยนั้น ทำให้ทรงตระหนักถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติชายฝั่ง โดยเฉพาะชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของประเทศ เนื่องจากปัญหาการทำการประมงขนาดใหญ่และทำกันอย่างหนาแน่น มีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้เนื่องจากมีการแข่งขันในเชิงพาณิชย์สูงมาก

ในการนี้ พระองค์ได้พระราชทานพระราชดำริให้แก่วัฒนธรรมช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (นายโฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์) ในพระราชพิธีแรกนาขวัญเมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2534 ความตอนหนึ่งว่า

“...ป่าชายเลนมีประโยชน์ต่อระบบนิเวศน์ของพื้นที่ชายฝั่งทะเลและอ่าวไทย แต่ปัจจุบันป่าชายเลนของประเทศเรากำลังถูกบุกรุกและถูกทำลายลงโดยผู้แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน จึงควรรักษาทางป้องกันอนุรักษ์และขยายพันธุ์เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะต้นโกงกาง เป็นไม้ ชายเลนที่แปลกและขยายพันธุ์ค่อนข้างยาก เพราะต้องอาศัยระบบน้ำขึ้นน้ำลงในการเติบโตด้วย จึงขอให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องคือ กรมป่าไม้ กรมประมง กรมชลประทาน และกรมอุทกศาสตร์ ร่วมกันหาพื้นที่ที่เหมาะสมในการทดลอง ขยายพันธุ์โกงกาง และปลูกสร้างป่าชายเลนกันต่อไป...”

โครงการ/กิจกรรมสำคัญที่ดำเนินการ

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนฯ ได้ก่อตั้งโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างรายได้และการอนุรักษ์รักษาสภาพป่าโกงกาง การส่งเสริมการเพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะการเลี้ยงกุ้ง งานส่งเสริมการเกษตร เช่น การจัดไร่นาสวนผสม และการฝึกอบรมทางการเกษตร งานส่งเสริมสหกรณ์ การศึกษาทดลองอนุรักษ์และบำรุงรักษาดินให้มีคุณภาพเหมาะสม เป็นต้น

นอกจากนั้นบริเวณพื้นที่รอบนอกอ่าวคุ้งกระเบน ยังได้ส่งเสริมให้ราษฎรมีอาชีพที่ยั่งยืนโดยศูนย์ฯ ได้ให้ความรู้และสนับสนุนปัจจัยบางอย่างแก่ราษฎรในกิจกรรมเลี้ยงสัตว์น้ำ ทำไร่นาสวนผสม และการแปรรูปอาหารเพื่อจำหน่าย

ปัจจุบันศูนย์ฯ แห่งนี้ได้ขยายผลการดำเนินงานไปยังหมู่บ้านรอบศูนย์ฯ ซึ่งอยู่ในตำบลคลองขุด และตำบลรำพัน อำเภอท่าใหม่ จำนวน 15 หมู่บ้าน รวมกับตำบลสนามไชยและตำบลกระแจะ อำเภอนายายอาม อีก 8 หมู่บ้าน รวมทั้งสิ้น 23 หมู่บ้าน เพื่อให้เกษตรกรโดยรอบมีอาชีพและผลผลิตเพิ่มขึ้น

6. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส

ประวัติย่อ

ระหว่างวันที่ 18 สิงหาคม ถึง 3 ตุลาคม 2524 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนิน แปรพระราชฐานประทับแรม ณ ตำหนักทักษิณราชนิเวศน์ จังหวัดนราธิวาส พระองค์ได้เสด็จเยี่ยมราษฎร ในเขตพื้นที่จังหวัดนราธิวาส และทอดพระเนตรสภาพพื้นที่และความจำเป็นที่จะยกระดับความเป็นอยู่ ภาวะ เศรษฐกิจของประชาชนในพื้นที่จังหวัดให้ดีขึ้น จึงได้มีพระราชดำริและพระราชกระแสต่อเจ้าหน้าที่ผู้ติดตามเสด็จ ให้พิจารณาปรับปรุงกิจการพัฒนาต่าง ๆ โดยเฉพาะการพัฒนาพื้นที่พรุ โดยมีพระราชกระแสกับหม่อมเจ้า จักรพันธ์เพ็ญศิริ จักรพันธ์ องคมนตรี นายชิต นิลพานิช ผู้ว่าราชการจังหวัดนราธิวาส นายเล็ก จินดาสงวน อธิบดีกรมชลประทาน เกษตรจังหวัดและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ความตอนหนึ่งว่า

“...ด้วยพื้นที่จำนวนมากในจังหวัดนราธิวาสเป็นที่ลุ่มต่ำมีน้ำขังตลอดปี ดินมีความอุดม สมบูรณ์ต่ำ ซึ่งมีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 300,000 ไร่ กสิกรจำนวนมากไม่มีที่ทำกิน แม้เมื่อระบาย น้ำออกหมดแล้ว ยังยากที่จะใช้ประโยชน์ทางการเกษตรให้ได้ผล ทั้งนี้ เนื่องจากดินมีสารประกอบ ไฟโรท์ ทำให้เกิดกรดกำมะถัน เมื่อดินแห้งทำให้ดินเปรี้ยวควรปรับปรุงให้ดีขึ้น ดังนั้นจึงเห็น สมควรที่จะมีการปรับปรุงพัฒนา โดยให้หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเข้ามาดำเนินการศึกษาและ พัฒนาพื้นที่พรุร่วมกันแบบผสมผสาน และนำผลสำเร็จของโครงการไปเป็นแบบอย่างในการที่จะ พัฒนาพื้นที่พรุอื่นในโอกาสต่อไป...”

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ ตั้งอยู่บริเวณบ้านพิกุลทองและบ้านโคกสยา ตำบลกะลุวอเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส มีพื้นที่ดำเนินการแยกเป็นพื้นที่บริเวณตั้งศูนย์ฯ จำนวน 510 ไร่ และพื้นที่พรุ ในจังหวัดนราธิวาสและจังหวัดใกล้เคียงในภาคใต้ประมาณ 400,000 ไร่ โดยมีกรมพัฒนาที่ดินเป็นหน่วยงาน แกนกลางในการดำเนินงานให้ความสำคัญด้านการศึกษาและพัฒนาโดยเฉพาะการสร้างความรู้ความเข้าใจ ในการประกอบอาชีพด้านการเกษตรและจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และพัฒนาให้ผู้ที่เข้ามาศึกษา เรียนรู้ จะได้รับความรู้และเทคโนโลยีใหม่ ๆ ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน และพักผ่อนหย่อนใจไปด้วย ในพื้นที่ 1,740 ไร่

โครงการ/กิจกรรมสำคัญที่ดำเนินงาน

- 1) เกษตรทฤษฎีใหม่ การแบ่งสัดส่วนเพื่อการใช้ที่ดินให้เกิดประโยชน์สูงสุด
- 2) โครงการแก่งดิน โครงการต้นแบบของการพัฒนาพื้นที่ดินเปรี้ยวจัด
- 3) สวน 72 พรรษา การจัดตกแต่งสวนโดยปลูกพืชสมุนไพร ไม้หายาก และอนุรักษ์พืชผัก พื้นบ้านภาคใต้
- 4) สวน 50 ปี ครองราชย์ จัดสวนสวยงามด้วยพืชตระกูลปาล์มหลากหลายชนิด
- 5) โรงงานสกัดและแปรรูปน้ำมันปาล์มขนาดเล็ก ศึกษาขั้นตอนการนำผลปาล์มมาผ่านกระบวนการ ต่าง ๆ เพื่อผลิตน้ำมันปาล์มตลอดจนไปสู่การทำไบโอดีเซล

ปัจจุบันศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ หมู่บ้านรอบศูนย์ฯ จำนวน 11 หมู่บ้าน และมีศูนย์สาขาอีก 4 แห่ง ได้แก่

- 1) โครงการสวนยางเขาตันหยง บ้านเขาตันหยง อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส ใช้เป็นแหล่งสาธิตการปลูกยางพันธุ์ดี และการปลูกพืชแซมในสวนยาง
- 2) โครงการหมู่บ้านปีแฉูด ตำบลบุกิต อำเภอเจาะไอร้อง จังหวัดนราธิวาส ใช้เป็นแหล่งสาธิตการจัดการดินและน้ำในพื้นที่พรุ เพื่อการปศุสัตว์และการเกษตร
- 3) โครงการหมู่บ้านโคกอิฐ-โคกใน บ้านยูโย อำเภอดากใบ จังหวัดนราธิวาส โดยมีการพัฒนาพื้นที่ดินเปรี้ยวจัด และมีการทำเกษตรตามแนวพระราชดำริ “ทฤษฎีใหม่”
- 4) โครงการหมู่บ้านปศุสัตว์เกษตรมูโนะ ตำบลโฆษิต อำเภอดากใบ จังหวัดนราธิวาส ใช้เป็นแหล่งสาธิตการจัดการที่ดินและน้ำในพื้นที่พรุ เพื่อการปศุสัตว์และการเกษตร

จากการประเมินผลการดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ทั้ง 6 ศูนย์ จึงขอสรุปผลการประเมินผลออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

1. ด้านรายได้และแหล่งที่มาของรายได้ เมื่อเปรียบเทียบรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีของเกษตรกรในหมู่บ้านรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ กับรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีตามเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) เมื่อปี 2539 พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ในหมู่บ้านรอบศูนย์ฯ จำนวน 4 ศูนย์ คือ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ และศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ มีรายได้สูงกว่าเกณฑ์พอสมควร ส่วนศูนย์ศึกษาพัฒนาภูพานฯ และศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ยังมีรายได้ต่ำกว่าเกณฑ์ โดยเฉพาะศูนย์ศึกษาพัฒนาภูพานฯ ซึ่งเป็นผลมาจากความเสียเปรียบด้านสภาพภูมิประเทศและสภาพอากาศที่ไม่เอื้อต่อการทำเกษตรกรรม รายละเอียดตามตาราง

อย่างไรก็ตาม ในภาพรวมเกษตรกรส่วนใหญ่ที่มีรายได้ดีขึ้นพอสมควร เป็นเพราะมีรายได้จากหลาย ๆ ทาง อาทิ จากการขายผลิตผลทางการเกษตรที่เหลือจากบริโภคในครัวเรือน เช่น ข้าว ไม้ผลตามฤดูกาลหลายชนิด และขายพันธุ์ปลาน้ำจืดต่าง ๆ รวมทั้งเป็นผลจากการที่เจ้าหน้าที่ของศูนย์ฯ แต่ละแห่งได้มาให้ความรู้ และส่งเสริมอาชีพให้กับเกษตรกรโดยเฉพาะการทำเกษตร “ทฤษฎีใหม่” และการทำเกษตรผสมผสาน ส่วนศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนฯ ได้ให้ความรู้เรื่องการทำปุ๋ยหมักจากดินเลนนาุ้ง ซึ่งเป็นปุ๋ยอินทรีย์ชนิดหนึ่ง

ส่วนแหล่งที่มาของรายได้ทุกศูนย์ ยกเว้นศูนย์ศึกษาพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนฯ ในภาพรวมนั้นมาจากการรับจ้างแรงงาน การเพาะปลูก การค้าขาย การเลี้ยงสัตว์ และจากแหล่งอื่น ๆ ส่วนศูนย์ศึกษาพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนฯ นั้น รายได้ส่วนใหญ่มาจากการทำประมง การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การรับจ้างแรงงาน การค้าขาย การเลี้ยงสัตว์ และจากแหล่งอื่น ๆ

ตาราง แสดงผลการเปรียบเทียบรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีของเกษตรกรกับรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีตามเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ปี 2539

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ	รายได้เฉลี่ย/คน/ปีจากการประเมินผลปี 2539 (บาท)	รายได้ตามเกณฑ์ จปฐ.ปี 2539 (บาท)	
1. เขาคันทรง	18,038.46)	
2. ภูพาน	8,300.56		
3. ห้วยฮ่องไคร้	17,266.94		15,000.00
4. ห้วยทราย	20,590.11		
5. อ่าวคุ้งกระเบน	25,441.20		
6. พิกุลทอง	14,913.89		

2. **ด้านคุณภาพชีวิต** ในภาพรวมเกณฑ์ดัชนีคุณภาพชีวิตของคนในหมู่บ้านรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ จำนวน 4 ศูนย์ คือ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ และศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนฯ มีการเปลี่ยนแปลงจากเกณฑ์คุณภาพชีวิตในระดับกลางเป็นระดับสูง ส่วนศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ และศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ เกณฑ์ดัชนีคุณภาพชีวิตของคนในหมู่บ้านรอบศูนย์ฯ ยังอยู่ในระดับกลาง แต่มีแนวโน้มว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้น นั่นคือ เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นหนี้้น้อยลง สามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญใน “การพัฒนาชนบท” ที่ส่งผลให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ซึ่งจะต้องพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งก่อน เพื่อให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองและจะต้องสอดคล้องกับการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างคุ้มค่าและยั่งยืน ตลอดจนส่งเสริมความรู้เทคนิควิชาการอันทันสมัย เรียบง่าย ประหยัด ถูกต้องตามหลักวิชาการ อันจะนำไปสู่ “การพอมิ พอกิน” ไม่ต้องกู้หนี้ยืมสิน พระองค์จึงได้พระราชทานพระราชดำริให้จัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำรินี้ขึ้น ซึ่งก็คือ การนำปรัชญาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานของศูนย์ฯ นั่นเอง ทั้งนี้ สามารถสรุปแนวทางสำคัญในการดำเนินงานโครงการ/กิจกรรมของศูนย์ฯ ทั้ง 6 แห่ง ดังนี้

1. **การพัฒนาป่าไม้** โดยเฉพาะป่าไม้ที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร การอนุรักษ์ป่า การอนุรักษ์น้ำและดิน การเก็บความชุ่มชื้นในดิน การสร้างฝายดินหรือหินขวางทางน้ำเล็ก ๆ ตามธรรมชาติ (ฝายแม้ว) เพื่อให้เกิดความชุ่มชื้น ความเจริญเติบโตของต้นไม้บริเวณใกล้เคียง ทำให้เขียวชอุ่มตลอดปีและป้องกันไฟป่า การฟื้นฟูโดยการปล่อยให้ป่างอกขึ้นมาเองโดยไม่ต้อง “ปกเปิด” และการปลูกพรรณไม้ที่เหมาะสมกับท้องถิ่นเพื่อประโยชน์ 4 อย่าง ๆ คือ เพื่อบริโภคผล เพื่อไว้ใช้สอย เพื่อทำเชื้อเพลิงและเพื่ออนุรักษ์ดินและน้ำ นอกจากนี้ ยังได้พระราชทานแนวทางในการจัดที่ดินให้แก่ประชาชนที่อาศัยอยู่ในป่าอีกด้วย

2. **การพัฒนาแหล่งน้ำ** ทรงตระหนักถึงความสำคัญของน้ำต่อการดำรงชีวิตของประชาชน จึงได้พระราชทานพระราชดำริในการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำ โดยวิธีต่าง ๆ เช่น การขุดสระกักเก็บน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค และเพื่อการชลประทาน ทั้งนี้ โดยอาศัยการเอื้ออำนวยจากลักษณะภูมิประเทศและธรรมชาติเป็นหลักสำคัญ

3. **การส่งเสริมอาชีพของประชาชนในชนบท** พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานแนวทางเพื่อยึดเป็นหลักปฏิบัติ ดังนี้

3.1 **การพึ่งพาตนเอง** โดยทรงเน้นให้ผลิตอาหารพื้นฐานที่จำเป็นในการดำรงชีวิตให้เพียงพอในท้องถิ่น เช่น ข้าว ผัก ปลา ด้วยวิธีการที่ง่าย ๆ หากเหลือบริโภคจึงจะนำไปแลกเปลี่ยนกับเพื่อนบ้าน จึงต้องมีความสามัคคีกัน ทำงานร่วมกัน ต้องมีความขยันหมั่นเพียร รู้จักประมาณตน การขยายการผลิตต้องค่อยเป็นค่อยไป ไม่ก่อหนี้ที่เกินตัว

3.2 **“ทฤษฎีใหม่”** ในปี พ.ศ.2532 ซึ่งเป็นปีที่ 34 แห่งรัชกาล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานแนวประกอบอาชีพของประชาชนในชนบท ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งและต่อมาประชาชนได้รู้จักกันแพร่หลายในนามการเกษตร “ทฤษฎีใหม่” ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน ทั้งนี้ หลักสำคัญของการเกษตร “ทฤษฎีใหม่” ขั้นที่ 1 คือ ควรเป็นเกษตรกรรายย่อยที่ค่อนข้างยากจนและอยู่ในเขตน้ำฝน รู้จักการจัดการพืช ดินและน้ำ ให้เหมาะกับการบริหารกำลังคน เวลาและเงินทุนให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็นสัดส่วนร้อยละ 30:30:30:10 โดยประมาณ เพื่อทำกิจกรรมหลัก 4 อย่าง คือ ขุดสระเก็บกักน้ำฝน ธรรมชาติ ปลูกข้าว ปลูกพืชผสมผสาน และจัดสร้างที่อยู่อาศัยและเลี้ยงสัตว์

○ **บทสรุป**

จะเห็นได้ว่า หลักสำคัญในการดำเนินงานโครงการ/กิจกรรมของทุกศูนย์ฯ มาจากแนวพระราชดำริ “เศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งเป็นปรัชญาที่ช่วยผลักดันให้ประชาชนทุกอาชีพและทุกระดับชั้น โดยเฉพาะเกษตรกรในชนบทสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต แต่อาจจะปฏิบัติได้มากบ้างน้อยบ้างตามแต่พื้นฐานทางเศรษฐกิจของแต่ละคน

สำหรับประชาชนในชุมชนชนบทซึ่งส่วนใหญ่มีอาชีพหลักในการทำเกษตรกรรมนั้น การทำการเกษตร “ทฤษฎีใหม่” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการนำแนวคิด “เศรษฐกิจพอเพียง” มาประยุกต์ใช้นั้น นับว่าเป็นวิถีทางที่นำไปสู่การพยายามพึ่งตนเอง ช่วยตัวเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อให้ “พอมี พอกิน” โดยเฉพาะอาหารและที่อยู่อาศัย ส่วนที่ไม่สามารถจะผลิตเองได้ ก็แลกเปลี่ยนหรือซื้อจากภายนอกบ้าง แต่ควรซื้อและใช้จากของที่ผลิตได้ในท้องถิ่นหรือในประเทศให้มากที่สุด พยายามก่อกำหนดให้น้อยที่สุดและควรมีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย รวมทั้งพอใจในสิ่งที่ได้รับมาโดยชอบธรรม ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย เพื่อให้มีรายจ่ายไม่เกินรายรับ หากเป็นในแนวทางเช่นนี้ก็นับได้ว่าเป็นการดำเนินชีวิตที่ใช้ปรัชญา “เศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นประทีปส่องทางให้เดินไปอยู่ถูกต้อง สมดังพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมุ่งมั่นรักษาทุกชีวิตในผืนแผ่นดินไทยให้รอดพ้นความทุกข์ยาก มีสภาพการดำรงอยู่แบบพึ่งตนเองได้และพอมีพอกินไปตลอดชีวิต

บรรณานุกรม

คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, สำนักงาน. กองประเมินผลและข้อมูล. รายงานการประเมินผลโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ประจำปี 2540. กรุงเทพฯ: คราฟแมนเพลส, กุมภาพันธ์ 2542.

คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, สำนักงาน. พิพิธภัณฑเพื่อชีวิต. มปท., กุมภาพันธ์ 2546.

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. กลุ่มงานเศรษฐกิจพอเพียง. การสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง. มปท., มิถุนายน 2547.

คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ, สาขาเศรษฐศาสตร์. เศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงกับการวิเคราะห์ความหมายของนักเศรษฐศาสตร์. กรุงเทพฯ: เกษตรบลูพริ้นต์, 2546.

อำพล เสนาณรงค์ องคมนตรี. "ทิศทางการพัฒนาชนบทตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง". ประมวลบทความนายกสภามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ.ศ.2541-2546. กรุงเทพฯ: บริษัท เทกซ์ แอนด์ เจอนัลพับลิเคชั่น จำกัด, 2546.